

GERMİR EVLERİNİN GİRİŞ KAPI TASARIMLARI ÜZERİNE TİPOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

Arş. Gör. Şerife TALİ*

Özet

Germir evlerinin girişleri biçimleniş ve detayları ile en önemli sivil mimari unsurlarından biridir. Batılı etkileriyle birçok tarz ve bunların seçmeci biçimde kullanıldığı üslupların görüldüğü bu girişler genellikle 19. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Girişleri oluşturan söveler, profiller, alınlıklar, konsollar, kemerler ve sütunlarla cephelere çok önemli sembolik anlamlar yüklenmiştir. Var olan bu mimari değerlerin hızla yok olduğu ve korunması gerektiği bilincinin oluşması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cephe, kemer, üslup, tipoloji, tasarım

Typology Research on Design of Entrance Doors of Germir Houses

Abstrac

The entrance of Germir houses are one of the most important the civil architectural element that both shapes and details. The examples have been with the Westernisation effect, a lot of styles and their eclectic versions can be seen. Generally the examples goes back to the end of the 19. century. The facade itself are in close relationship with materials and architectural elements. Profiles, pediments, consoles, arches, columns, plasters are using for symbolic meaning on facades. This study shows that even though the architectural values that deterioration and its are necessary to preserve them. If the article provides any help to evolve such a consciousness, it will have reached its aim.

Key Words: facade, arches, styles, typology, design

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, serifetali@gmail.com

Giriş

Eski Kayseri evlerinin giriş kapıları ve cepheleri ile ilgili araştırmanın bir bölümünü kapsayan, Gernir¹ evlerinin girişlerini; mimari, malzeme, teknik ve süsleme bakımından tanıtılarak değerlendirmeyi amaçlayan bu makalede; evlerin iç kısmında yer alan sofa ve oda kapıları incelemeye dahil edilmemiştir. Araştırma esnasında tespit edilen tarihi değere sahip zengin giriş kapı örneklerinin farklı tipleri tanıtılıp, yöre konut mimarisinde adeta evlerin kimliği mahiyetindeki kapıların kültürel önemi üzerinde durulacaktır.

1. Evlerin Genel Özellikleri

Anadolu'nun önemli tarih, kültür ve ticaret merkezlerinden biri durumundaki Kayseri'de; iklim, malzeme, yaşama kültürü ve bölge faktörlerine bağlı olarak şekillenen evler, kendine özgü bir mimariye sahiptir. Özellikle Osmanlı döneminde gelişen sivil mimari içerisinde evlerin büyük bir çoğunluk ve önem arz ettiği görülmektedir.

Kayseri'de 19. yüzyıl sonunda azınlık gruplar genellikle ticaretle uğraşmışlar ve varlık içinde yaşamışlardır. Bu gruplar Gernir, Talas, Tavlusun, Endürlük gibi merkezlerde görkemli ve büyük evler yapmışlardır².

Geleneksel Kayseri evlerinde planı, sofa-tokana ve harem üçlüsü belirlemektedir³. Bu dönemde yapılan evlerde planın fonksiyonelliği öne çıkarılmış ve evler avlu veya kapalı bir hol etrafında şekillenmiştir. Dışa kapalı içe dönük sofa

¹ Bir zamanlar ihtişamlı ve büyük konakları ile ünlü Gernir, küçük bir ticaret merkezidir. Kayseri il merkezinin kuzeydoğusunda ve yaklaşık şehre 5 km. uzaklıktadır. Kayalık bir vadinin içerisine konumlandırılmış olan mahalle, kırmızı toprağından dolayı Gernir, Gernirag, Gernir olan bugünkü ismini almıştır. Gernir'in tarihine ait herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Bu bilgiler için; "Gernir", Arkitekt, S.10, İstanbul, 1993, s.89

Gernir ismi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur, bu görüşler için bkz: Fügen İter, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Mimarlığında Kayseri Yöresi Hıristiyan Yapıları: Gernir ve Endürlük Kiliseleri", Belleten, C.L.II., S.205, 1988, s.1666; Gürsel Korat, "Mezattaki Kasaba Gernir" Atlas Dergisi, S.93, 2000, s. 60.

² Vacit İmamoğlu, Geleneksel Kayseri Evleri, Ankara, 1992, s.33-34; Gonca Büyükmıhçı, Kayseri'de Yaşam ve Konut Kültürü, Kayseri, 2005, s.88; Elif Çeri Temel, 19.yy. Anadolu Türk Resmi ve Kayseri Örnekleri, İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Ana sanat Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1999, s.6-8

³ İmamoğlu 1992,, a.g.e., s.23-24; Vacit İmamoğlu, "Kayseri'de Avlulu Evden Merkezi Hollü Eve Geçiş: Büyükbahçe Örneği" Zafer BAYBURTLUOĞLU Armağanı, Sanat Yazarları, Kayseri, 2001, s.339; Necibe Çakıroğlu, Kayseri Evleri, İstanbul, 1952, s.21; Cumhuriyetin 75. Yılında Kayseri, Kayseri, 1998, s.239; Mustafa İncesakal, "Kayseri Evleri", Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri 5-7 Mart 1990, Konya, Ankara, 1991, s.103

merkezli evler daha sonra Hıristiyan nüfus ve Osmanlı'daki batılılaşma eğilimleriyle birlikte dışa dönük olarak planlanmaya başlanmıştır. Değişmeye başlayan ev anlayışında özellikle gösteriş ve ihtişama ağırlık verilmiştir.

Germir de taş malzeme kullanılarak inşa edilen evler, dar sokaklar boyunca birbirinin görüş alanını etkilemeyecek şekilde tek katlı, iki katlı ve daha çok konak niteliğinde değerlendirilmiştir (Foto 1). Dış mimaride hareketli cepheler, açık köşkler, kat aralarındaki konsollar ve balkonlarla evler, ev sahibinin maddi gücünü temsil eder şekilde tasarlanmıştır.

Sokaktan avluya veya avludan eve geçişi sağlayan girişler, genelden özele geçişi belirleyen ev mimarisindeki en önemli unsurlar olarak dikkat çekmektedirler. Tarihi süreçte hiç kaybetmedikleri önemleri, sokak dokusuna sağladıkları hareketlilik (Şekil 1) ve dönem özelliklerini yansıtan üslupları ile giriş cepheleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2. Girişlerin Konumu ve Yönü

Tarihi süreçte önemini yitirmeyen mimari öğeler olarak girişler, Germir evlerinde de, yöresel özellikler ve farklı tekniklerle biçimlenmiştir. Germir'de girişler, genellikle cephelerin ortasına bazen de köşeye yerleştirilmiş ve üç farklı tipte incelenmiştir. Her bir grubun kendi içerisinde farklı örnekler içerdiği görülmüştür. Cephelerde evin boyutlarına paralel olarak düzenlenen girişler, cepheleri hareketlendiren önemli mimari öğelerdir.

Girişler, genellikle evlerin sokağa açılmış ana kitlesinin ortasında konumlandırılmıştır. Bazı evlerde, özellikle konak tarzı zengin evlerinde bu konumlanış yön olarak sokaktan uzaktır. Az da olsa bazı örneklerde girişler, arazinin yapısından dolayı köşeye alınmış veya yana kaydırılmıştır. Özenli konumları ile vurgulanan girişler büyüklükleri, genişlikleri ile evlerin hacim ve mimarisine paralel olarak şekillenmiştir.

Belli bir yön olgusunun olmadığı, arazinin konumuna göre yapılandırılan evlerde girişler, bazen bir niş içine bazen de bir balkon altına çekilmiştir. Bu anlamda cephedeki hareketliliğin yanı sıra girişler güneş, yağmur, kar gibi dış etkenlere karşı da korunmuştur.

Konumlarına Göre Girişler ve Özellikleri

- 1.Cepheyle Aynı Düzlemde Olan Girişler**
- 2.Cepheden İçe Çekilen Girişler**
- 3.Cepheden Dışa Taşan Girişler**

olarak üç farklı tipe sahip girişler, kendi içlerinde de;

Tipolojilerine Göre Girişler

Düz Lentolu Girişler

Kemerli Girişler

b.1. Basık Kemer Formlu

b.2. Yarım Daire Kemer Formlu

c. Herhangi Bir Sınıflamaya Dahil Olmayan Diğer Girişler

1. Cepheyle Aynı Düzlemde Olan Girişler

Bu tür girişler, cephede dışa ya da içe doğru herhangi bir taşıntı yapmadan duvarla aynı düzlemde konumlandırılmıştır. Germir’de incelenen eski evlerde yaygın olarak kullanılan bir giriş tipidir.

1.a. Düz Lentolu Girişler: Bu tipteki girişlerin kullanımı, kemerli girişlere göre daha azdır. Fakat çok sade örneklerin yanı sıra çok özellikli örnekler de bulunmaktadır. Lentolu girişlerde dikdörtgen [prizma] içerisine yerleştirilen kapı üzerindeki atkı taşı ve üstüne konan çeşitli formlardaki pencerelerle, girişlere farklı ifadeler kazandırılmıştır. Bu düzenleme yaygın olarak kullanılmıştır.

Germir’de 432. Sokakta yer alan 1866 tarihli 49A Nolu evin giriş cephesi (Foto 2), düz lento ile biçimlenmiştir. Giriş üzerinde yer alan kilit taşı vurgulanmış yarım daire formlu giriş alınlığı, demir şebekeli pencere açıklığı şeklinde düzenlenmiştir. Bu uygulama cephe hareketliliğine katkıda bulunduğu gibi aydınlık unsuru olarak da dikkat çekmektedir. 434. Sokakta yer alan 34 Nolu diğer düz lentolu girişte ise cephe (Foto 3) bir haç formu içerisine yerleştirilmiştir. Silmelerle çerçevelenen cephede oval pencere ve üst kısımda boş kitabelikle bu tipte farklı bir uygulamanın örneğidir.

1.b. Kemerli Girişler:

b.1. Basık Kemer Formlu Girişler: Girişlerde en çok kullanılan kemer formudur. Genellikle dikdörtgen prizma şeklinde düzenlenen girişlerde bu tip, farklılıklar göstererek uygulanmıştır. Basık kemerler geçmesiz düz, bazen de geçmeli (lambazıvana) olarak düzenlenmiştir. İki renkli taşların da alternatif olarak kullanıldığı bu tipte geçmelerin, cepheye hareketlilik kattığı da bir gerçektir. Basık kemerle profillenen taş söveli girişlerde kilit taşı, kemerin bitim noktası ve kemer

köşelikleri de genellikle bezeme alanı olarak kullanılmıştır. Yapılan araştırmada bu tipte özellikle detaylarda farklı çok fazla örnek tespit edilmiştir.

Germir’de 429. Sokakta yer alan üzerinde üç dilde yazılmış bir kitabesi bulunan H.1244 tarihli giriş cephesi (Foto 4), basık kemerli ve sade bir düzenlemeye sahiptir. 439. Sokakta bulunan tarihi olmayan 28 Nolu evin giriş cephesinde (Foto 5) ise, basit düzenleme iki renkli taşla hareketlendirilmiştir. Germir’de bu tip girişler oldukça yoğun olarak kullanılmıştır.

b.2. Yarım Daire Kemer Formlu Girişler: Girişlerde yaygın olarak kullanılan ikinci kemer formu yarım daire kemerdir. Türk sanatına yabancı olan bu form Germir’de yoğun olarak yaşayan Hıristiyan nüfusun mimariye etkisi olarak düşünülebilir. Kuruluş olarak diğer tip girişlerle aynı mantıkla oluşturulan kapılarda kemerler fazla derin tutulmamıştır. Dekoratif özelliğiyle ön planda olan bu tip girişler, cepheye sağladığı hareketlilik ve farklı kimlikleriyle kendine özgüdür.

Bu tipte birçok örnek tespit edilmiştir, bu örneklerden; 439. Sokakta yer alan 26 Nolu evin giriş cephesi (Foto 6) yarım daire formlu kemerle biçimlenmiştir. H.1235 tarihli olan giriş cephe ile aynı düzlemde ve dikdörtgen bir prizma içerisine yerleştirilmiştir. Farklı derinliklerdeki silmelerle çerçevelenen giriş, içten alçak kabartma (rölyef) tekniğinde dilimli bir frizle hareketlendirilmiştir. Geçmeli olan taşlarla oluşturulan kemerin üzerinde dikdörtgen formunda bir kitabelik yer almaktadır. Bunun içerisinde uç kısımları palmetlerle sonlanan iki madalyon kabartma olarak değerlendirilmiştir.

c. Herhangi Bir Sınıflamaya Dahil Olmayan Diğer Girişler: Bu grupta dilimli, at nalı veya daha farklı biçimde şekillendirilmiş kemer formları giriş açıklıklarını kapatmaktadır. Bu tipe 87 Nolu evin dilimli girişi (Foto 7) bu grupta incelenebilecek sade bir örnektir.

2.Cepheden İçe Çekilen Girişler

Bu tip girişler Germir’de yoğun olarak kullanılmıştır. Cephede, yüzeysel niş şeklinde veya daha derin eyvan tarzında uygulanarak düzenlenen girişlerle hem hareketlilik sağlanmış hem de giriş dışarıdan gelecek olumsuz şartlara karşı korunmuştur. Farklı derinlikleriyle girişler, tek ya da çift yönlü düzenlenen basamaklarla vurgulanmıştır. Girişlerdeki bu derinlikler bazen keskin hatlı prizmalarla bazen de taşıyıcı özelliği olmayan sütun veya yüzeysel payelerle çerçevelenmiştir. Bu girişlerin üzeri açık farklı uygulamaları da mevcuttur. Bu tip

girişlerde tepe veya yan kısımlarda ki pencere kullanımı da yaygındır. Bu pencerelerin dekoratif özelliğinin yanı sıra fonksiyonel özellikleri ön plandadır.

Cephedeki konumlandırılışlarıyla farklı olan bu tipteki mimari kuruluş ve düzenleme, diğer girişlerle hemen hemen paraleldir. Lento veya farklı kemer formlarıyla biçimlenen bu tip girişlerde de diğer grupta olduğu gibi sade örneklerin yanı sıra abidevi örnekleri de görmek mümkündür. Bu tipteki örnekler;

2.a. Düz Lentolu Girişler: Bu tipe, 432. Sokakta yer alan 4 Nolu evin giriş cephesi (Foto 8) düz lento ile oluşmuş anıtsal bir örnektir. 1866 tarihli olan bu cephede, iki kademeli olarak düzenlenen giriş, en dıştan yuvarlak bir kemerle sınırlanmış içte ise kapı iki sütunla hareketlendirilmiştir. Sütunların başlıkları volütlü ve uzun tutulmuştur. Sütun başlıklarının üzerinde yuvarlak kemerle cephe tamamlanmış ve orta kısmında dikdörtgen çerçeve içerisinde üç dilli bir kitabe bulunmaktadır.

Bu tipe diğer bir örnek ise, 46 Nolu evin giriş cephesi (Foto 9)dir. Düz lento ile biçimlenen giriş anıtsal bir örnektir. 19. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen girişte lento yanlarda volütlerle hareketlendirilmiş ve ön kısımda yuvarlak formulu bitkisel üstte ise yumurta dizisinin yer aldığı başlıklarla ağır bir korniş taşınmaktadır. Bu kornişin üzerinde dikdörtgen formulu pencere yer almaktadır. Giriş cephe hizasından itibaren yuvarlak kemerle tekrar vurgulanmıştır. Bu tipte anıtsal örneklerin yanı sıra basit düzenlemelere sahip örnekler de mevcuttur.

2.b. Kemerle Oluşan Girişler

b.1. Basık Kemerle Biçimlenen Girişler: Bu tipte 429. Sokakta yer alan 43 Nolu evin ikili düzenlenen giriş cephesi (Foto 10) basık kemerle biçimlenmiştir. Girişteki basık kemerler ikili geçme taşlarla oluşturulmuştur. Kilit taşlarında da H.1255 tarihini veren bir kitabe bulunmaktadır.

b.2.Yarım Daire Kemer Formlu Girişler: 433. Sokakta yer alan 66 Nolu evin giriş cephesi (Foto 11) bu tipte düzenlenmiş örneklerden sadece biridir. Kemerin kilit taşında üç dilli bir kitabe ve 1864 tarihi yer almaktadır. Dikdörtgen planlı bir de pencere bulunmaktadır. Aynı sokakta yer alan 33 Nolu (Foto 12) ve 35 Nolu (Foto 13) evlerin⁴ girişleri de bu tipin farklı yorumlanmış örneklerindedir. Germir'deki girişler de genellikle en yaygın olarak kullanılan tipi oluşturmaktadır.

⁴ Şerife Tali, "Geleneksel Kayseri Evlerinde Süsleme" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.2, C.6, Erzurum, 2005, s.63

c. Herhangi Bir Sınıflamaya Dahil Olmayan Diğer Girişler: Bu tip girişlerin Germir’de oldukça farklı örnekleri bulunmaktadır. Bu grupta dilimli kemer formu veya daha farklı formlar da giriş kapılarında uygulanmıştır.

3.Cepheden Dışa Taşan Girişler

Germir evlerinin sokak cephelerinde önemle vurgulanan bu tip, girişler içerisinde en özellikli olanıdır. Cephedeki simetrik kuruluşları, dışa veya yukarı taşıntıları ile daha çok zengin insanların yaşadığı konak tarzındaki evlerin girişleri bu şekilde düzenlenmiştir. Bu tipteki girişler;

- a. Düz Lento ile Oluşan Girişler
 - b. Yarım Yuvarlak Formlu Kemerle Oluşan Girişler
- olarak ikiye ayrılmaktadır.

Gücün ve zenginliğin vurgulandığı girişlerde, zengin taş bezemeleri, katlı profillerle taçlandırılmış çeşitli formdaki kemerleri ile ışık gölge pilastikitesi keskin ifadelerle sunulmaktadır. Diğer iki gruba göre örnekleri daha azdır. Mimari ve dekoratif öğeler, kapıların ifade kazanmasında yine en belirleyici unsurlardır.

Bu tipteki anıtsal örneklerle evlere kazandırılan kimlik o dönemin sanat anlayışı ve üslup özellikleri açısından belirleyici bir nitelik taşımaktadır.

a. Düz Lento ile Oluşan Girişler: 432. Sokakta yer alan abidevi örnek, 1866 tarihli 49 Nolu evin giriş cephesidir (Foto14). Giriş düz lento ile oluşmuş ve üzerinde yarım yuvarlak formlu içerisi özellikli şebekelerle dolgulanmış bir pencere ile tamamlanmıştır. Giriş dıştan çift sütunlarla sınırlandırılmış ve sütunlar üstte yuvarlak kemerlesonlandırılmıştır. Girişteki kemerlerin kilit taşları vurgulanmış ve en üstte taş konsollarla cephe tamamlanmıştır (Şekil 2).

b. Yarım Yuvarlak Formlu Kemerle Oluşan Girişler: Germir’de Papazın evi olarak bilinen 19 Nolu ev, bu tipin en önemli örneğidir. 1878 tarihli olan bu cephe(Foto 15) yuvarlak kemerle oluşturulmuş bezeme özellikleri ve farklı kimliğiyle anıtsal bir cephe⁵ örneğidir (Şekil 3).

4. Girişlerdeki Malzeme ve Teknik

Özenli düzenlemeleri ile girişlerde taş malzeme kullanılmıştır. Önemli taş ocakları bulunan Kayseri de, ilk çıktığında işlenmesi kolay taşlarla, Girişler çok düzgün ve temiz bir işçilikte ele alınmıştır. Germir evlerindeki taş malzeme genellikle Mancusun Köyü taş ocağından getirilen yonu taşlarından yapılmıştır⁶.

⁵ Tali, a.g.m., s.63

⁶ Arkitekt, S.10, İstanbul, 1993, s.91

Taş işçiliğinin bir sanat haline geldiği merkezde, bu olgu girişlerde önemini daha da artırmaktadır. Yüzeyi sıvanmayan taş, alçak-yüksek kabartma, oyma (kazıma) ve çizgi gibi farklı tekniklerle adeta evlerin konuşan dili olmuştur.

Girişlerde taş, ahşap ve metal başarılı bir şekilde kaynaştırılmıştır. Her birinin farklı kullanım yerleri olan bu malzemelerden ahşap⁷, çift ya da tek kanatlı kapılarda, çatki veya çatma⁸ gibi tekniklerle oluşturulmuştur.

Girişlerde kullanılan tokmak, kilit, çivi gibi metal aksamlarda da dövme ve döküm teknikleri kullanılmıştır.

5. Girişlerdeki Metal Aksamlar

Eski Germir evlerindeki girişlerin zenginliği, kapıların metal aksamlarında da devam etmektedir. Ev sahibinin mesleğinin, dininin, gücünün kısaca kimliğinin yansıtıldığı girişlerde; kapılardaki tokmaklar⁹, kapıların büyüklüklerini destekleyen farklı özellikteki kilitler ve kabalar (çiviler), kullanılan başlıca metal unsurlardır.

Germir de girişler genellikle bir avluya açıldığından ses, içeriye tokmaklarla duyurulmuştur. Bu doğrultuda kapıların hemen hepsinde özellikle çift tokmak kullanımı yaygındır. İki bölümden oluşan tokmaklar, dövme ve döküm tekniğinde yapılmışlardır. Çeşitli şekillerde biçimlenen tokmakların ev sahibine dışarıdaki misafirin cinsiyetini bildirmesi de ilginç özelliklerindedir.

İncelenen evlerdeki kapılarda biri aşağıda biri yukarda ya da aynı düzlemde yerleştirilmiş, biri büyük diğeri küçük, özellikle ikili ve üçlü tokmakların kullanıldığı görülmüştür. Ev sahibi ve kapıya gelen kişi arasında bir iletişim çözümlenmesinin sağlandığı tokmaklar fonksiyonel kullanımın yanı sıra gelişmiş şekilleri, zengin motifleri ve farklı tipleri ile kapıların vazgeçilmez süsleri olmuştur. Kapılarda kullanılan tokmağın çeşidi ve süslemesi de ev sahibinin maddi gücü ve kimliği ile doğrudan bağlantılıdır. Germir’de incelenen giriş kapı tokmaklarının çoğu üzerinde olduğu ve günümüzde de aynı amaçla kullanıldığı görülmüştür.

⁷ Işık Fusun Özkul, Geleneksel Kayseri Konutlarında Ahşap Kullanımı, Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi ABD., Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2001, s. 85

⁸ Muhittin Binan, Ahşap Kapılar ve Metal Tamamlayıcı Elemanlar, İstanbul, 1995, s.22

⁹ Semavi Eyice, “Türk Kapılarının Madeni Süsleri” Sanat Dünyamız, S.1, 1974, S.20-29; Mehmet Kartal, “Eski Kayseri’de Kapı Tokmakları” İlgı, S.53, İstanbul, 1988, s. 26; Aydan Birdevrim, Anadolu Kapı Tokmakları ve Bu Formlardan Yola Çıkararak Çağdaş Seramik Örnekleri, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik Cam Ana Sanat Dalı (Yayınlanmamış)Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s.74-79

Genellikle 19.yüzyıl sonu 20.yüzyıl başlarına tarihlenen evlerde, kâinatın sonsuzluğunu sembolize eden geometrik motifler, doğadan alınarak stilize edilen çiçek, yaprak, dal gibi bitkisel motiflerle tokmaklar bezenmiştir. Aslan (Foto 16), kartal, yılan veya farklı tiplerde insan yüzleri hatları detaylı işlenmiş figürlü tokmakların, her birinde kendine özgü ikonografisi bulunan ilginç motifler kullanılmıştır. Kapılarda sıkça kullanılan, form olarak birbirine benzeyen ancak detaylarda farklılık gösteren kadın eli şeklindeki tokmaklardır (Foto 17). Bu tokmaklardaki el yapıları, bilek tipleri, elin anatomik kuruluşu ve yüzükler farklılık gösteren detaylardır.

Daha basit tipteki yuvarlak, düz halka örneklerinin de var olduğu tokmakların dışında duyuru aracı olarak çanların da kullanılması farklıdır.

Anıtsal, korunaklı kâgir duvarlar arkasında kapıların güvenliği kilitlerle sağlanmıştır. Bazen çok basit bazen de karmaşık düzeneklerle kurgulanan kilitler, form olarak da çeşitlilik göstermektedir. Her kapıda en az iki en fazla beş veya altı kilit bulunmaktadır. Sayısı ile zenginliğin bağdaştırıldığı kilitler, dövme ve kakma gibi tekniklerle birer sanat eseri niteliği kazandırılmıştır¹⁰. Kilitlerin üzerinde çeşitli figür ve motifler oluşturulmuş ve bunlar “S-C” kıvrımlı volütlerle süslenmiştir.

Bastırık adı verilen demir çubuklar da koruma amaçlı kullanılan diğer bir metal aksamdır. Frengi ya da çeşitli menteşeler de unutulmamalıdır.

Belli bir standardı olmayan çift kanatlı ahşap kapılar genellikle çatki tekniğinde yapılmıştır. Bağlayıcı unsur olan demir kabaralar aynı zamanda değişik çizgi ve dizileri ile birer süs unsuru haline getirilmiştir.

6. Girişlerdeki Kitabelikler ve Aydınlatma Pencereleri

Girişlerde dikkat çeken bir diğer öge de tarihi belge olan kitabeliklerdir. Konumları ile vurgulanan kitabelikler, genellikle yöreye özgü olan beyaz mermerdendir. Dikdörtgen bir çerçeveye sınırlanan kitabeler, çeşitli silme ve motiflerle bezenmiştir. Farklı şekilde düzenlenen madalyonlar da bu amaçla kullanılmış ve buradaki yazı tipi ile süslemenin karakteri de yine ev sahibinin kimliğine göre şekillenmiştir. Girişlerde boş bırakılan dekoratif kitabelikler de çoğunlukta (Foto 18-19). Belge niteliğindeki kitabeliklerle girişlerdeki süslemeye katkı sağlanmıştır.

¹⁰ Betül Aytepe, Anadolu Kapı Kilitlerinin Seramik Malzeme İle Kurgulanması, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler, Enstitüsü Seramik ve Cam Ana Sanat Dalı, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.31-33.

Dikdörtgen, kare, oval, üç dilimli (yonca şeklinde), yarım daire ve yuvarlak gibi çeşitli form ve boyutlarda pencereler de girişlerde, özellikle üst kısımlarda kullanılmıştır. Aydınlatma amacıyla konulan pencerelerin dekoratif anlayışta düzenlenen şebekeleri girişlerin çekiciliğine katkı sağlamaktadır.

7. Girişlerdeki Bezeme

Kayseri’de girişler usta bir sanatçının elinden çıkmış tablo gibidir. Girişlerdeki sembolik anlamlar yüklenilen süsleme, işçilik ve teknik açıdan kullanım alanları ile orantılıdır¹¹.

Ev sahibinin sosyal ve ekonomik gücü ile doğrudan orantılı olan girişlerdeki süsleme, özellikle taşın farklı ifadeleriyle oluşturulmuştur. Süsleme açısından basit, sade örneklerin yanı sıra çok hareketli, renkli ve süslü örnekler de mevcuttur¹². Batılı etkilerin de ağırlıklı olarak izlendiği süsleme daha girift ve ağırdır, bu da bu girişlere aşılabilir bir etki vermektedir. Antik, klasik, barok-rokoko, ampir ve neoklasik gibi farklı üsluplar girişlerde eklektik anlayışla uygulanmıştır. Yöresel özelliklerin de görüldüğü karma süsleme anlayışı, teknik olarak en olgun seviyededir.

Boşluk ve dolulukların dengelenmeye çalışılarak uygulandığı yüzeylerde estetik, simetriyle sağlanmıştır. En basit giriş bile birkaç silmeyle hareketlendirilmiştir. Girişlerde kemerler, kemer köşelikleri, kuşatma kemeri, söveler, bordürler, kitabelikler, aydınlatma pencerelerinin çevresi varsa sütun ve sütun başlıkları özellikle süslemenin yoğunlaştığı kısımlardır. Rölyef tarzın ağırlıklı olarak kullanıldığı girişlerde; geometrik, bitkisel, az da olsa figürlü süsleme, çizgisel eğriler (silmeler), “S-C” kıvrımlı volütler, rozet ve kabaralar bazen de taşın kendi sadeliği süslemeyi oluşturan başlıca unsurlardır (Foto 20).

Girişlerde belli bir kimliğe bürünen süslemenin çok azı birbirinin tekrarıdır. Bu kadar zengin süsleme anlayışı, halkın ekonomik zenginliğinin bir ifadesidir. Bu ifade bütün ilgiyi buraya yöneltmiş ve ev sahibinin gücü burada vurgulanmıştır.

Girişler üzerindeki metal elemanlarla oluşturulan süsleme de çok ahenkli ve zevklidir. Özellikle pencere demirleri ve tokmalarda bu çok ileri bir düzeye götürülerek dönemin tüm sanat ve süsleme özelliklerini yansıtmaktadır. Kilitler, çiviler ve aydınlanma pencerelerinin şebekelerindeki metal süslemeler de ince işçilikteki tasarımlarıyla süslemeye katkıda bulunmaktadır. Girişlerde en az

¹¹ Tali, a.g.m., s.63-64

¹² Mehmet Kartal, “Eski Kayseri Evinde Taşın Kullanımı” İlgi, S.61, İstanbul, 1990, s.9-11; Vacit İmamoğlu, a.g.e., s. 72.

kullanılan süsleme ahşaptır. Kapı kanatlarının metalle kaplanmayanları daha sadedir.

8. Değerlendirme

Germir evleri, farklı etnik grupların bir arada yaşamasından dolayı çok zengin ve renkli bir mimari karaktere sahiptir. Yapılan araştırmada değerlendirilmeye alınan evlerde ki girişler, zengin bir kültürün mimariye yansıyan önemli bir kısmıdır. Müslüman ve Hıristiyan nüfusun bir arada yaşadığı mahallede girişlerde iki farklı mimari üslup kendini ağırlıklı olarak göstermektedir. Cephelerde plaster, konsol, balkon, korniş gibi mimari unsurlar benzer nüfusa sahip İstanbul¹³, İzmir¹⁴, Yozgat¹⁵ (Foto 24) gibi şehirlerde de görülmektedir. Germir’de Müslüman evlerinde daha sade yalın düzenlemeler, Hıristiyan evlerinde ise güç ve zenginliğin yansıtıldığı mimari unsurlar olarak biçimlendirilmişlerdir.

19.yüzyıl Osmanlı mimarisinde görülen batı tarzı üsluplar, İstanbul’dan sonra zamanla Anadolu’ya da yansımış ve yöresel özelliklere büründürülerek uygulanmıştır. Anadolu’nun önemli ticaret ve kültür merkezi olan Kayseri’de de özellikle sivil mimaride batı etkisinin izleri görülmektedir¹⁶. Tarihi süreç içerisinde önemini hiçbir zaman kaybetmeyen şehirde, yoğun bir kültürel zenginlik mevcuttur. Farklı etnik gruplara dâhil insanların bir arada yaşamasından farklı mimari sentezler oluşmuştur. Kendi içerisinde bütünlüğün sağlandığı mimaride özellikle evlerin giriş kapıları, hareketli cepheleri, özenli malzemesi ve simetrik bezemeleri ile en önemli yapı unsuru haline getirilmiş ve girişlere faydacı-koruyucu-semantik birer rol üstlenmişlerdir¹⁷.

Girişler evlerin her zaman vurgulanan birimleri olarak¹⁸, farklı kültürlerin izlerini aynı malzemenin strüktürel elemanlarının ve dekoratif bezemelerinin

¹³ Dökmeci, Yürekli, Erkök, a.g.m., s.10-15.

¹⁴ Feyyaz Erpi, “Sosyo- Kültürel Yapının Yerel Konut Mimarisindeki Yansıması Üzerine Kıyaslamalı Üç Örnek: Anadolu’daki Türk, Rum ve Levanten Konut Mimarileri”, Türk Halk Sempozyumu Bildirileri 5-7 Mart 1990 Konya, Ankara 1991, s.74.

¹⁵ Hakkı Acun, Bozok Sancağı (Yozgat İli) Türk Mimarisi, Ankara, 2005, s. 221-228.

¹⁶ Ayşe Serap Ateş, Kayseri Sivil Mimarisinde Değişimler ve Etkenleri, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi Ankara, 1997, s.47-48.

¹⁷ Vedia Dökmeci-Hülya Yürekli- Fatma Erkök, İstanbul’da Konut Girişleri ve Kapılar, İstanbul, 1996, s.13.

¹⁸ Gonca Büyükmihçi, Taş Sivil Mimarlık Örneklerinde Korumaya Yönelik Yöntem Önerileri ve Bu Yöntemlerin Kayseri Örneğinde Uygulanışı, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s.212; Lütfü Özgünaydın, “ Kapıların Dili” Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, S.288, 1976, s.19-20; Kemal Yıldırım, “Geleneksel Afyonkarahisar Evlerine Ait Kapılar

farklılaşmasında göstermektedir. Bu makalede sanat tarihi metodolojisi içerisinde değerlendirilen giriş kapı tasarımları, tipolojik olarak sınıflandırılmış, kültürel veya etnik ayrımı yapılmamıştır.

Ev sahibinin bütün özelliklerinin açığa vurulduğu farklı sembolik anlamların yüklendiği¹⁹ girişler, o dönemki mimarlık bilgisini, teknik, malzeme ve süslemede hangi aşamada olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Genellikle 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarına tarihlenen evlerdeki girişler de, barok, ampir, neoklasik gibi üslupların eklektik anlayışta etkisi görülmektedir. Bu üslupların yanı sıra Art Nouveau üsluplarının bir arada eklektik tarzda girişlerde kullanıldığı görülmektedir.

1839 Tanzimat Fermanıyla birlikte II. Mahmut'un İstanbul'a çağırdığı mimarların ve aslen Fransız olup İstanbul'da yerleşik bulunan Levanten mimarların (Alexandre Vallaur, De Arengo vb.) İstanbul'da inşa ettikleri batı tarzı sivil mimari örneklerinin Neoklasik, Neobarok üsluplarının Anadolu'ya yansıması ve Anadolu'ya kimlikle verilmesi burada görülmektedir.

Eski Mısır Asur, Yunan, Roma²⁰, Selçuklu²¹, Beylikler ve Osmanlı²² dönemlerinde de giriş kapıları önemli mimari unsurlardır. Bu çalışmada, ilk olarak cepheyle aynı düzlemde ele alınan girişler farklı formdaki kemerlerle tamamlanmış ve bu formlar alt başlıklar halinde değerlendirilmiştir. Germir evlerinde yaygın olarak kullanılan bu giriş türünün farklı örnekleri tespit edilmiştir. İkinci grubu oluşturan niş şeklinde ki girişlerin kullanımı da oldukça yaygındır. Üçüncü grup ise cepheden dışa taşan girişleri kapsamaktadır. Üç farklı tipteki girişler biçimce benzerliğine rağmen ayrıntıda farklı ve çeşitlidir. Germir evlerindeki giriş cephelerinde sivri kemerle oluşturulan herhangi bir örnek tespit edilememiştir.

Evlerdeki diğer mekânlarla ilişkilendirilen girişler, anlamlı bir geçit olup arkasında yer alması gereken değerleri, mimari elemanlarla belirlemektedir.

Üzerine Bir Araştırma”, Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, C.21, No.1, Ankara, 2006, s.84; Ufuk Arıç Baş, “ İzmir Evinde Kapı” Bilim Birlik Başarı, Yıl:9, S.33, İzmir, 1982, s.16-20; Adil Özme-Hüseyin Şahin, “Geleneksel Malatya Evlerinde Cümle Kapıları”, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, S.2, Ankara, 2001, s.123-127; Ayhan İlter, Milas Kapıları, Milas, 2005, s.11

¹⁹ Halil İbrahim Baysan, Kapılar ve Çeşmeler, Kayseri, 2007, s.164; Şirin Bayram, Kapı/Giriş Mekânı, Anlam ve Tasarımı İçin Tipolojik Araştırma. 19. yy. Beyoğlu (Pera) Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s.468-469.

²⁰ Bayram Şirin, a.g.tez, s.24-31-61; Dökmeci-Yürekli-Erkök, a.g.e., s.6-7.

²¹ Rahmi Hüseyin Ünal, Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar, İzmir, 1982, S.110-115.

²² Şakir Çakmak, Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1500), Ankara, 2001, s.15-18.

Kayseri de anıtsal formlara kavuşturulan girişler, kesme taş malzemeyle şekillenmiştir. Çift kanatlı ahşap kapıları çerçeveleyen taş, taş ustalarının bilgi birikimlerinin estetik ve sanatla buluşmasıyla, adeta konuşulmuştur. Girişler bazen klasik hatlarla vurgulanan sadelikle, bazen de zengin dekoratif öğelerle kendi içerisindeki tezatlığı güçlü perspektiflerle sunmaktadır. Sokak dokusundaki hareketliliği vurgulayan girişler; zengin taş bezemeleri, farklı kemerleri, köşeleri yumuşatan korinth ya da iyon başlıklı sütunları, çeşitli formdaki aydınlık pencereleri kendine özgü ifadeleri ile önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Batılılaşmanın etkileri ile giriş kapılarında uygulanan farklı kemer formlarının o dönemde Avrupa'yı model olarak almaları ve zenginliklerini sosyal düzeylerini yansıttıkları mimari öğeler olmuştur.

Kayseri evinde özelleşen girişlerin yakın benzerlerini yine İç Anadolu Bölgesi'nden Kapadokya (Foto 21), Nevşehir²³, Sinassos, Aksaray, gibi merkezlerde bulabilmek mümkündür. Biçim olarak aynı özellikler gösteren girişler ayrıntıda bezeme kimliğiyle farklılaşmaktadır. Taşın yapım ve süsleme elemanı olarak kullanılmasına önemli örnek teşkil eden Germir evleri girişlerini, Urfa²⁴ (Foto 22), Diyarbakır²⁵, Mardin²⁶, Midyat²⁷, Antep, Bitlis²⁸ evlerindeki girişleri özenle işleniş ve vurgulanış bakımından benzetebiliriz. Batılı üslupların izleri Erzurum'daki (Foto 23) girişlerde de görülmektedir. Bu merkezlerde avlu girişleri daha sadedir.

Hemen her şehirde farklı malzeme ya da benzer sistemlerle oluşturulan giriş kapıları, yöresel ve kültürel olarak farklı karakterlere sahip olsa da vurgulanan öğenin aynı olması açısından önemlidir. Tarih boyunca hem dini hem sivil mimaride girişler önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir.

Taş, ahşap ve metalin bir arada kullanıldığı girişlerde ahenkli bir birliktelik sağlanmıştır. Kayseri'nin bir mahallesi olan Germir'de, o dönemde İstanbul'da etkili olan üslupların buralara kadar gelip mimaride etkili olması, özellikle

²³ Mehmet Ali Esmir, Avanos'un Eski Türk Evleri, Ankara, 1992, s. 95.

²⁴ Şanlıurfa, Ankara, 1997, s.59.

²⁵ Orhan Cezmi Tuncer, Diyarbakır Evleri, Diyarbakır, 1999, s.59-62.

²⁶ E. Füsün Alioğlu, Mardin Şehir Dokusu ve Evler, İstanbul, 2003, s.86-99; F. Meral Halifeoğlu-Neslihan Dalkılıç, "Mardin- Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri", Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, C.11, S.1, Bursa, 2006, s.107-109.

²⁷ Neslihan Dalkılıç, "Midyat Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri Üzerine Bir İnceleme", Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, C.19, No.3, Ankara, 2004, s.322-324.

²⁸ Yüksel Sayan-Şahabettin Öztürk, Bitlis Evleri, Ankara, 2001, s.

girişlerde vurgulanması merkezin sanat tarihi kimliği açısından önemine işaret etmektedir.

9. Sonuç

Tarihi kültürün ve mimarinin çok hızlı değiştiği ve tüketildiği günümüzde, Germir'deki ev ve konakların sayısı da giderek azalmaktadır. Hızlı yapılanma ve gelişen teknoloji karşısında evler, terk edilmekte veya gelir seviyesi düşük insanların kullanımına bırakılmaktadır. Bilinçsizce yapılan tahribat ve eklemelerle bu kültür varlıkları özgün mimarisinden çok şey kaybetmektedir. Geçmişte anıtsal karakterler kazandırılan girişlere, bugün gerekli önem verilmemektedir. Anadolu'da tarihi bir önem verilen girişlerin, Kayseri Germir'de ki örnekleri de diğer merkezlerde olduğu gibi çok iyi durumda değildir.

Fakat kapı girişleri, güzelliklerini fark etmeyenlere inat hala ayakta. Belki dimdik bakımlı olmasalar da, çoğunun üzerine asma kilitler vurulup kapatılsa da, onlar geçmişin en önemli belgeleri. Hepsi konuşuyor, bir şeyler anlatmaya çalışıyor ama anlayana... Zaman, güzelliklerinden hiçbir şey götürmemiş ama onlara en büyük darbe insanlardan gelmiş. Akıp giden zamana dur diyemiyoruz ama yapılan tahribata, bu duyarsızlığa dur diyebilmeliyiz.

Bu çalışmada bu değerlerin belgelenerek geleceğe aktarılması ve korunmaları için konuya dikkat çekilmek istenmiştir. Bu eserlere daha bilinçli bakılması sanat tarihine kazandırılarak belgelenmesi amaç edinilmiştir. Bu girişlerin önünden geçerken onlara bu bilinçle tekrar dönüp bakmak, onların değerlerini algılayabilmek dileğiyle...

Foto 1: Germir'de Farklı Giriş Tiplerinin Görüldüğü Sokak Dokusu

Foto 2: Düz Lentolu Giriş

Foto 3: Düz Lentolu Giriş

Foto 4: Basık Kemerli Giriş

Foto 5: Basık Kemerli Giriş

Foto 6: Yarım Dire Kemer Formlu Giriş

Foto 7: Farklı Kemerli Örnek

Foto 8: Cepheden İçe Çekilen Lentolu Giriş

Foto 9: Cepheden İçe Çekilen Lentolu Giriş
(Büyükmiğçi'dan)

Foto 10: Cepheden İçe Çekilen Basık Kemerli
Giriş

Foto 11: Cepheden İçe Çekilen Yarım Daire
Formlu Giriş

Foto 12: Cepheden İe ekilen Yarım Daire Formlu Giriş

Foto 13: Cepheden İe ekilen Yarım Daire Formlu Giriş

Foto 14: Abidevi Bir rnek

Foto 15: Abidevi Bir rnek

Foto 16: Aslanbaşı Kapı Tokmağı

Foto 17: El Şeklinde Tokmak

Foto 18: Kitabelik

Foto 19: Kitabelik

Foto 20: Süsleme Detay

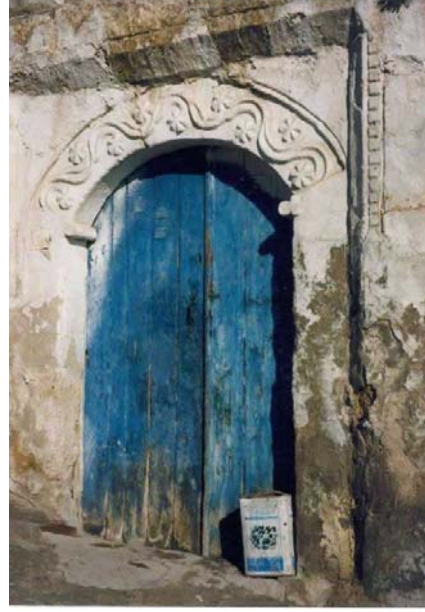

Foto 21: Kapadokya'dan Bir Örnek

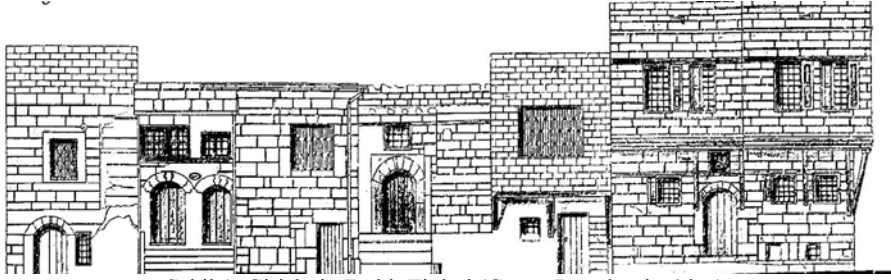
Foto 22: Urfa'da Bir Örnek

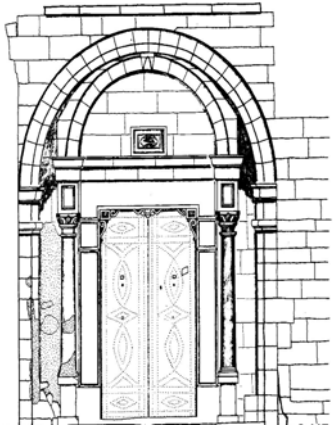
Foto 23: Erzurum'dan Bir Örnek

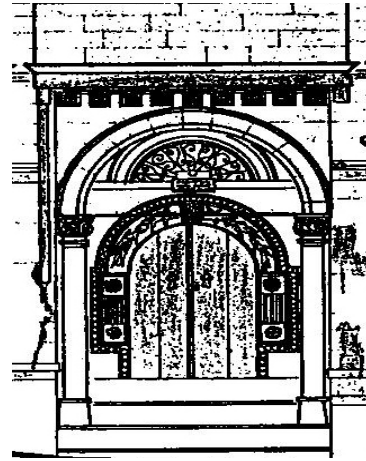
Foto 24: Yozgat'tan Bir Örnek

Şekil 1: Girişlerin Farklı Tipleri (Gonca Büyükmihçi'dan)

Şekil 2: 4 Nolu Giriş(Büyükmihçi'dan)

Şekil 3:49 Nolu Giriş (Büyükmihçi'dan)